

CU PRIVIRE LA RITUL FUNERAR PRACTICAT DE PURTĂTORII CULTURII TEI

Valeriu LEAHU

După aproape șase decenii de cercetări arheologice referitoare la cultura Tei, numărul redus al complexelor funerare identificate și atent investigate se dovedește a constitui o bază documentară lacunară, oricum departe de a fi satisfăcătoare necesităților studiului.

În prezent, cunoașterea ritului de înmormântare practicat de triburile Tei este asigurată, printr-o documentație certă, numai pentru fazele III și IV ale culturii.

Din faza Tei III datează mormintele de la Chirnogi, județul Călărași¹, unde, cu prilejul unor lucrări agricole efectuate în anii 1963 și 1964, au fost descoperite întâmplător circa 10 schelete, unele cu inventar, atestând probabil un ansamblu funerar — o necropolă. Locul se afla pe terasa înaltă stîngă a Dunării, la circa 3 km de sat, în vecinătatea vestică a unei viroage, numită „Șuvița lui Ghițan”. În 1963 au fost dezvelite trei sau patru morminte, iar în aprilie 1964, alte șapte. Toate erau de inhumație. Judecînd după observațiile mai atente din 1964 și după mărturiile țăranului descoperitor (în anul precedent) rezultă că scheletele erau chircite și că înmormîntările fuseseră, toate, plane. Un schelet mai bine conservat a fost găsit culcat pe partea stîngă, orientat SSE—NNV. În cîteva morminte s-au descoperit piese de inventar: într-unul, o ceașcă cu toartă (fig. 1/1) așezată pe pîntecele unui copil; într-altul, de asemenea o ceașcă (fig. 1/4) așezată în dreptul mîinilor; în fine, într-un al treilea, un șirag de mărgel (patru din piatră și una, cilindrică, de aur) prins de gît. Deși grupul acesta de înmormîntări a fost atribuit culturii Gîlna², el aparține — cum s-a arătat³ — neîndoielnic culturii Tei, faza a III-a, ținînd seamă că ceștile — cu deosebire exemplarul cu corpul cilindric și gura oblică — sînt tipice culturii și fazei menționate.

Din faza Tei IV datează mormîntul de la Puieni, județul Giurgiu⁴, localitate situată la 30 km nord-est de Giurgiu. Acolo, în 1960, săpîndu-se șanțurile pentru turnarea temeliei unui nou local al școlii, a fost descoperit un schelet, asociat cu inventar funerar. Ulterior momentului dezvelirii s-au făcut cercetări, constatîndu-se „in situ” doar oasele bazinului și membrilor inferioare, care zăceau culcate pe partea stîngă, picioarele fiind îndoit din genunchi. Potrivit cu poziția resturilor osteologice, orientarea scheletului pare că a fost VNV—ESE. În mormîntarea fusese de asemenea plană. Un vas de lut ars, spart de descoperitori, recuperat parțial, ar fi fost găsit lîngă craniu. Era lucrat din lut fin amestecat cu scoici și pîtriclele foarte mărunt pisate, căpătase prin ardere o culoare a fețelor exterioare brună și avusese corpul puternic arcuit (bombat) cu margine tronconică, fund înelar și două torți supraînălțate, în secțiune triunghiulare. Fusese ornamentat în tehnica împunsăturilor succesive cu benzi drepte și arcuite, unele terminate în cîrlige spiralice, toate alcătuite din linii paralele strîns alăturate și constituind baza unor triunghiuri dispuse cu vîrfurile în sus, cu cîmpurile hașurate de unghiuri concentrice (fig. 1/3). Un vîrf de săgeată din bronz, cu peduncul, a fost de asemenea descoperit în mormînt, fără însă a se mai putea ști astăzi poziția în care s-a aflat față de schelet.

Mormintelor de la Chirnogl și Puleni le pot fi adăugate, eventual, altele, descoperite la Ploiești-Triaș, județul Prahova. După informații primite de la Nicolae Simache, fostul director al Muzeului Județean Prahova și de la Victor Teodorescu, muzeograf în Instituția menționată, în 1964, lucrările efectuate pe șantierul Brazi au cauzat descoperirea și distrugerea parțială a unor morminte conținând înhumați chiriciți pe o parte — fără să se poată cunoaște (în absența unor observații directe și atente) pe ce direcție au fost orientați. Dintre vasele descoperite lângă schelete (într-un caz, pare-se, două, așezate unul într-altul) și dispuse în zona cap-brîu, câteva au ajuns în colecțiile muzeului din Ploiești. Ținînd seamă de ornamentarea reciplentelor, obținută prin împunsăturile succesive cu aspect mai degradat, Victor Teodorescu datează mormintele de la Ploiești-Triaș-Brazi într-o fază mai timpurie a culturii Tel⁵.

Descoperirilor consemnate le pot fi alăturate mormintele nr. 7 și nr. 25 dezvelite în 1959 la Smeleni, județul Buzău? Atribuite — cu probabilitate de unii, sigur de către alții — culturii Tel, situația lor este în fapt complicată și incertă. În raportul asupra săpăturilor, Victor Teodorescu a atribuit „probabil culturii Tel” numai un mormînt (nr. 7) — ținînd seamă că vasul-ofrandă alăturat scheletului, fiind decorat cu un șir de împunsături succesive, nu apărea într-adevăr specific culturii — iar despre mormîntul al doilea a estimat doar că „pare a fi din aceeași vreme”⁶. Mai înainte, Ion Nestor, cunoscînd descoperirile, le încadrase și el în cultura Tel, cu mari rezerve⁷. Apoi, în 1964, N. Harțuche și F. Anastasiu au formulat părerea că, la un examen mai atent asupra Inventarului, cu reconsiderări și în privința stratigrafiilor și tipologiei mormintelor, s-ar putea ca și M7 și 25 de la Smeleni să trebuiască a fi atribuite de asemenea complexului de înmormîntări cu ocră roșu⁸. Studiul antropologic al scheletelor în discuție a dus însă la următoarele concluzii: spre deosebire de înmormîntările din fazele I-a și II-a de la Smeleni, care au din punct de vedere antropologic puternice similitudini în scheletele de la Holboca și Brăilița, propriul complexului de morminte cu ocră și care, toate, aparțin tipului protoeuropoid (variantele estică); spre deosebire apoi de mormintele cu catacombă, din faza a III-a de la Smeleni, cu caractere protoeuropoide, dar și cu „slabe elemente mongoliforme”, combinate cu cele protoeuropoide și mediteranoide — scheletele din M7 și M25 evidențiază „caracterul lor gracil, care contrastează cu masivitatea scheletelor din fazele I-a și II-a”, „precum și prezența unui fond mediteranoid, combinat cu unele elemente protoeuropoide mult mai slabe. Predominanța elementului mediteranoid le deosebește de scheletele fazelor precedente de la Smeleni”⁹. Dacă concluziile de mai sus pot constitui un argument pentru a încadra mormintele menționate în cultura Tel, nu se poate însă să nu se observe că, teritorial, ele se situează sigur în afara ariei acestei culturi. În atare condiții e posibil a crede că M.7 și 25 de la Smeleni aparțin culturii Monteoru, vasul-ofrandă nefiind în acest sens o pledică¹⁰. Dar situația din „Movila mare” („Movila dintre sate”), unde au fost efectuate descoperirile funerare de la Smeleni e mai complicată decît se cunoaște pînă acum. Pentru că de acolo, înainte de începerea cercetărilor, Victor Teodorescu a recuperat o ceașcă cu toartă, de astă dată specifică numai culturii Tel, faza a II-a (fig. 1/2), reciplentul fiind pus în legătură cu un mormînt de înhumație distrus, neinvestigat sistematic¹¹. Astfel, ansamblul descoperirilor funerare de la Smeleni, aduse acum în discuție și excluse sigur, dovedit din fazele I—III de înmormîntare, îngăduie doar formularea unor ipoteze:

1. M7 și 25 aparțin fie culturii Monteoru, fie că reprezintă (scheletele fiind ale unor femei) îngroparea unor localnice captive, aflate în masa populațiilor răsăritene.

2. Mormîntul distrus avînd ca inventar o ceașcă Tel II a aparținut de asemenea unui captiv, sau, neputînd fi interpretat astfel, ar putea marca o situație similară celei de la Baldovinești, județul Brăila (unde, după cum a arătat Petre Roman, nu-l vorba de morminte ale purtătorilor culturii Tel¹², ci de schelete aparținînd populațiilor păstorești răsăritene, asociate cu ceramică Tel¹³). E evident însă, în privința descoperirii fortuite de la Smeleni

că în absența unor observații arheologice precise și a unor determinări antropologice, considerațiile formulate acum au un caracter speculativ. Numai în acest mod se poate admite o eventuală apartenență cronologică a mormintului cu ceașcă Tel la grupa mormintelor cu catacombă, sau posterior acestora, în grupa fazei a IV-a de la Smeleni.

NOTE

1. Sebastian Morintz, Barbu Ionescu, *Cercetări arheologice în împrejurimile orașului Oltenița* (1958—1967), în *S.C.I.V.*, 19, 1968, 1, p. 103—105.

2. *Op. cit.*, p. 105.

3. Valeriu Leahu, *Cu privire la sfârșitul epocii bronzului în Muntenia*, în *S.C.I.V.*, 20, 1969, 1, p. 27.

4. Gheorghe Rădulescu, *Mormintele de la Daia și Puieni — raionul Giurgiu*, în *Revista Muzeelor*, III, 1966, 3, p. 265—266.

5. Informații primite de la Victor Teodorescu.

6. N. I. Simache, V. Teodorescu, *Săpăturile arheologice de salvare de la Smeieni*, în *Materiale și cercetări arheologice*, VIII, 1962, p. 279.

7. cf. *Istoria României*, I, 1960, (Ion Nestor)

8. N. Harțuche, F. Anastasiu, *Un mormânt aparținând culturii Tei*, în *Revista Muzeelor*, II, 1965, 4, p. 367.

9. O. Necrasov, M. Cristescu, S. Antoniu, *Studiul antropologic al scheletelor descoperite în necro-*

pola de la Smeleni aparținând eneoliticului și vîrstei bronzului, în *Studii și cercetări antropologice*, I, 1964, p. 30.

10. După informații primite de la Alexandru Oancea, pe ceramica culturii Monteoru apar împunsături succesive dispuse în șir.

11. Informații Victor Teodorescu, *Ceașca se păstrează în colecțiile Muzeului județean Buzău*, nr. inv. 142.

12. Cum s-a crezut; cf. N. Harțuche, F. Anastasiu *op. cit.* p. 366—367; Valeriu Leahu, *Cultura Tel*, f.a., p. 135—137.

13. Petre Roman, *Problema începuturilor epocii bronzului în România*, comunicare la simposiul „Probleme ale epocii bronzului în România”, București, 3—5 decembrie 1973; idem, *Zum Problem des Beginns der frühbronzezeit in Rumänien*, in *Acta Archaeologica Carpathica*, XV, 1975, p. 157 cu n. 60.

— RÉSUMÉ —

Le rite funéraire pratiqué dans la civilisation Tei n'est assuré — pour le moment — que pour les phases III et IV. À la IIIème phase appartiennent 10 ou 11 sépultures découvertes fortuitement à Chirnogi, dép. de Călărași. À Puieni, dép. de Giurgiu, on a découvert de même par hasard une sépulture qui date de la IVème phase. À celles-ci s'ajoutent les quelques sépultures trouvées — encore occasionnellement — à Ploiești Triaj, dép. de Prahova, et attribuées à une phase „tardive“ de la civilisation Tei.

Dans tous les cas mentionnés on a découvert des sépultures planes, avec des inhumées accroupies sur un côté — généralement sur la gauche — ayant une orientation variable. L'inventaire funéraire — pas toujours associé aux squelettes — est limité à un vase, un colier de perles ou une pointe de flèche en bronze.

Les sépultures no. 7 et 25 de Smeieni, dep. de Buzău, ont été attribuées avec probabilité par certains auteurs à la civilisation Tei. Elles devraient soit être rattachées à la civilisation Monteoru, soit être considérées comme des ensevelissements de captives aborigènes (étant donné leurs traits anthropologiques) faites par des populations intruses venant de l'est. Une autre sépulture de Smeieni, détruite et inédite jusqu'à présent, dans laquelle on a trouvé une tasse Tei II, pourrait représenter une situation identique à celle de Baldovinești, dép. de Brăila, où les squelettes appartenant à des populations pastorales orientales sont associés aux formes céramiques propres à la civilisation Tei.

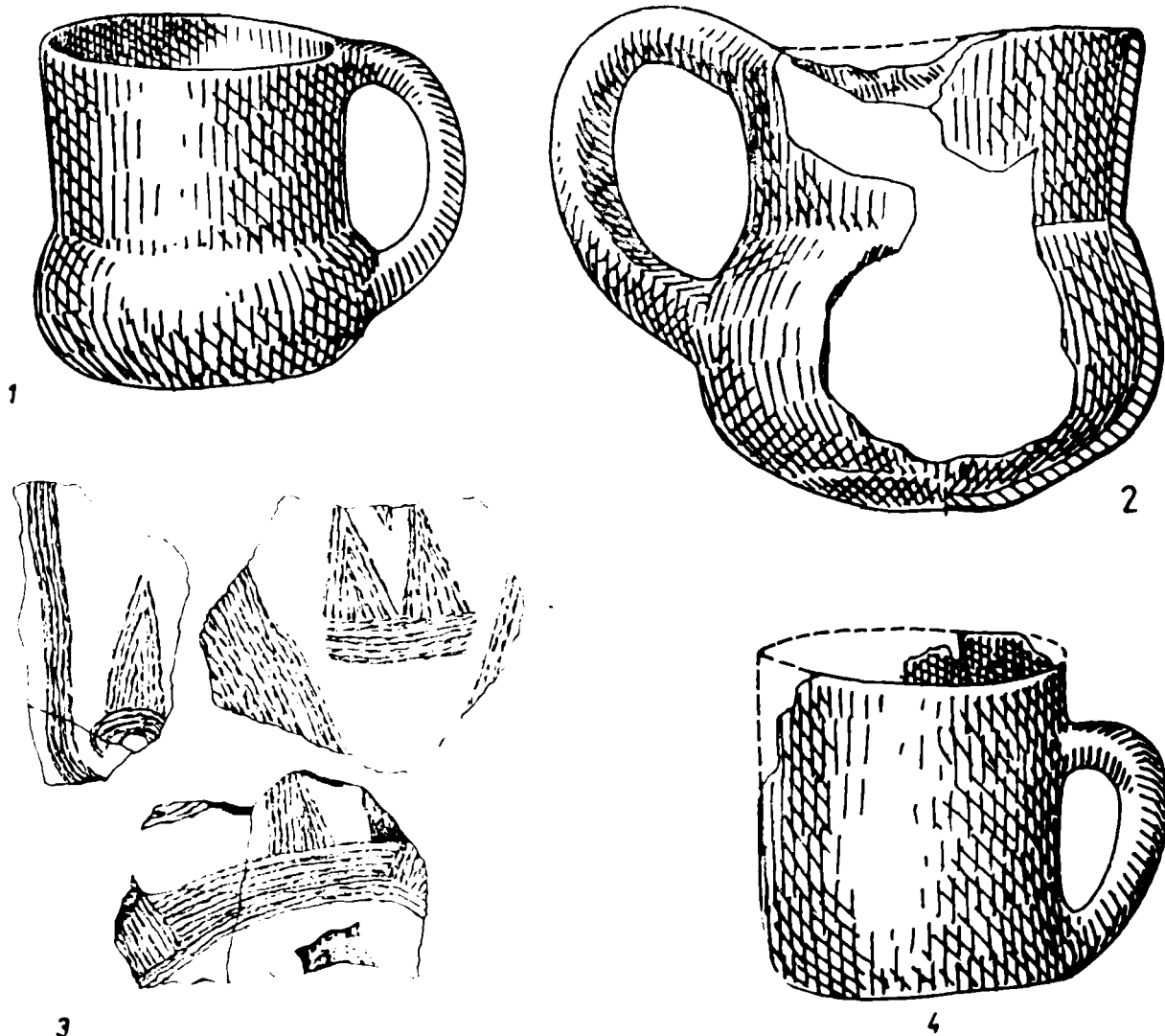

FIG. 1 CEȘTI ȘI FRAGMENTE DE VASE DESCOPERITE ÎN MORMINTE TEI (1, 3, 4) ȘI O CEAȘCĂ TEI DE LA SMEIENI (2).
 FIG. 1. TASSES ET FRAGMENTS DE VASE DÉCOUVERTS DANS DES SÉPULTURES TEI (1, 3, 4) ET UNE TASSE TEI DE SMEIENI (2).